

Новик В.А.

ЮРИДИЧНА КЛІНІКА ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ЗАСІБ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ

В умовах становлення в Україні громадянського суспільства, правової держави, демократичної політичної системи освіта має стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання.

Підвищення якості педагогічної освіти, забезпечення її мобільності, привабливості, конкурентоспроможності на ринку праці вимагає подальшого вдосконалення організації, навчального процесу у вищих навчальних закладах на засадах гуманності, особистісно-орієнтованої педагогіки, розвитку і саморозвитку студентів та передбачає:

- впровадження кредитно-модульної системи навчання;
- використання інформаційно-комп'ютерних технологій та інтерактивних методів навчання і мультимедійних засобів;
- індивідуалізацію навчально-виховного процесу та посилення ролі самостійної роботи студентів;
- впровадження електронних засобів навчання (підручників, посібників, каталогів, словників тощо), комп'ютерних навчальних програм;
- технічну і технологічну модернізацію навчальних лабораторій та засобів навчання;
- використання сучасних систем контролю якості знань студентів та проведення моніторингу якості освіти.

В рамках навчального процесу на історичному факультеті Житомирського державного університету імені Івана Франка здійснюється підготовка студентів з цілого ряду юридичних дисциплін.

Одним із методів інтерактивного навчання стало вдосконалення вивчення правознавчих дисциплін через створену в 2005 році на факультеті "юридичну клініку".

В усьому світі багато хто з практичних працівників, викладачів вищих навчальних закладів та студентів шукали шляхи вдосконалення викладання правознавчих дисциплін. У більшості країн традиційна освіта полягає в проведенні академічних занять, які, як правило, зводяться до лекцій та семінарських занять. При проведенні цих занять, як правило широко застосовуються методики, які дістали назву пасивних та активних.

Сьогодні досить складно з'ясувати, яким чином, де і коли з'явився термін "юридична клініка" (синонім — "правничка клініка"). Найвірогідніше, він вперше з'явився в статті професора Фроммгольда, що була опублікована 1881 року в німецькому журналі *Deutsche Juristen-Zeitung*. Згодом російський професор А. Люблінський у своїй статті під назвою "О юридических клиниках" (журнал Міністерства Юстиції, січень 1901 р.) висловив власне бачення юридичної клініки і, зокрема, обґрунтував необхідність створення таких закладів.

У 20-30-ті роки ХХ століття термін "клінічна юридична освіта" вживається у США.

Його поява визначила новий напрям у сфері юридичної освіти - внесення соціальних аспектів до вивчення права. Одним із перших, хто зацікавився цим питанням, був Джером Франк, автор статті під риторичною назвою "Чому б не створити клініку для юристів?" (видання "Огляд правових питань", Університет Пенсільванії, США, 1933 рік). У своїй праці Джером Франк провів певні аналогії між клінічною юридичною та медичною освітою та запропонував започаткувати принципово новий вид навчання юристів, запозичивши з медицини ідею використання працюючих клінік як основи для підготовки молодих спеціалістів. 60-ті роки ХХ століття стали періодом, коли сприяння приватних фондів дало суттєвий поштовх до розвитку клінічної юридичної освіти.

Клінічна юридична освіта студентів вузів та факультетів де вивчаються юридичні дисципліни виявилась досить вдалою відповіддю на запитання багатьох причетних до юридичної освіти „Як практично підготувати фахівця з права?“.

Останнім часом мережа „юридичних клінік“ України невпинно зростає. „Юридична клініка“ стає одним з популярних осередків не просто отримання безкоштовної правової допомоги, а саме здобуття студентами необхідних практичних навичок.

Створення „юридичної клініки“ на історичному факультеті мало на меті:

1) Покращити якість засвоєння студентами юридичних дисциплін. Адже в процесі застосування набутих знань при вирішенні практичних життєвих ситуацій студент починає краще розуміти значимість тих чи інших норм права, відчуває необхідність поглибити свої знання.

2) Надавати безоплатну юридичну допомогу малозабезпеченим верствам населення.

3) Формування правової культури громадян;

4) Підготовку та навчання студентів у дусі дотримання й поваги до принципів верховенства права, справедливості і людської гідності;

5) Розширення співробітництва із судовими, правоохоронними органами, органами юстиції, державної влади і місцевого самоврядування, з іншими установами та організаціями;

б) Впровадження в навчальний процес елементів практичної підготовки студентів-правників у сфері юридичних послуг.

Пасивні методики полягають в тому, що студент виступає як об'єкт навчання, він повинен засвоїти і відтворити матеріал, який передається йому викладачем - джерелом знань. Як правило, це проходить при використанні лекції-монологу (одностороння передача інформації від викладача до студента), читанні або демонстрації. Студенти при цьому, як правило, не співпрацюють один з одним і не виконують будь-яких проблемних, творчих завдань, не задають запитань викладачу.

Активні методики полягають в тому, що студент переважно стає суб'єктом навчання, вступає в діалог з викладачем, виконує творчі, проблемні завдання. Якоюсь мірою тут також простежується одностороння передача інформації, але уже не викладачем, а студентом викладачу, яку він раніше отримав від викладача або із літератури. Тут певною мірою проявляється зворотній зв'язок - питання від студента до викладача, питання викладача до студента, що розвивають творче мислення. Студент встановлює індивідуальний контакт з викладачем, але не співпрацює з іншими членами групи. Такі методики займають нині основне місце при проведенні лекцій, семінарських занять, колоквиумів і в самостійній роботі студентів.

На початку 80-х років минулого століття в деяких зарубіжних ВНЗ почали широко застосовуватися методики практичного навчання юристів, метою яких було уже в ході освітнього процесу помістити студентів саме в те середовище, де їм належить працювати після отримання освіти.

Суть цих методик, з деякими відмінностями зводиться до того, що студентам пропонується дослідити не підготовлені завдання, а конкретні правові ситуації із життя. При цьому вони безпосередньо працюють з учасниками відносин, що є предметом розгляду, отримуючи весь об'єм фактичних обставин справи з перших рук.

Студенти вчать визначати проблему, аналізуючи її не тільки із юридичної точки зору, але із людської, і, що не менш важливо, чисто із практичної. Тобто вчать розробляти і здійснювати план дій, необхідних для вирішення виявленої проблеми.

Базою для втілення нових методів правової підготовки стали „юридичні клініки“, де

студенти під керівництвом викладача ведуть прийом громадян і надають їм правову допомогу. Саме в клініці студенти знайомляться з реальними проблемами юридичної практики, безпосередньо застосовують набуті знання, формують свої професійні і особисті якості як майбутніх юристів. Крім цього, клінічні заняття виконують важливу соціальну функцію - забезпечують право малозабезпечених та інших соціально вразливих громадян на отримання кваліфікованої правової допомоги.

"Клінічна юридична освіта" виникла в якості відповіді на проблему невідповідності випускників навчальних закладів до практичного застосування правових знань. Тому її цілі частково визначаються необхідністю вирішення проблем традиційного викладання юридичних дисциплін. Крім цього, багато з тих, хто працює в "юридичних клініках" в різних країнах думають, що вони можуть внести вклад в те, щоб юридичні послуги могли бути доступними тим, хто зазвичай не може їх собі дозволити.

Студентами юридичної клініки є студенти історичного факультету, які виявили бажання працювати в юридичній клініці та пройшли конкурсний відбір, який проводиться за спеціальною процедурою і полягає в вивченні кандидата, та проведенні тестування з основних галузей права.

Консультантами „юридичної клініки“, є студенти старших курсів, які навчаються за напрямком „Право“ та надають правову допомогу під керівництвом викладачів-кураторів.

Викладачі-куратори надають необхідну методичну і теоретичну підтримку студентам-консультантам: вирішують питання про прийнятність справи, її направлення до студента, виступають у ролі куратора за кожним зверненням, а також забезпечують теоретичну підготовку, яка є складовою програми „юридичної клінічної освіти“ студента, здійснюють контроль за діяльністю студентів на відповідність правової допомоги вимогам законодавства і професійної етики.

Для виконання завдань „юридичної клініки“, підвищення правових знань студентів застосовуються різноманітні форми та методи.

Перш за все викладачами кафедри всесвітньої історії та правознавства розроблений та викладається навчальний курс „Юридична клініка“, що включає в себе вивчення таких тем як:

Цілі та завдання діяльності "Юридичних клінік".

- Структура „Юридичних клінік“ та права і обов'язки їх членів.
- Нормативна база та ведення документації „Юридичних клінік“.
- Інтерв'ювання та етика спілкування з клієнтом.
- Підготовка правових експертних висновків. Поняття та види правової інформації.
- Права та свободи громадянина та способи захисту порушених прав.
- Підготовка позовних заяв до судових органів.
- Основні нормативно-правові акти, щодо освіти в Україні.

Курс включає в себе як проведення лекцій так і практичних занять. Студенти отримують практичні навички складання юридичних документів, знайомляться з різними видами правової інформації, отримують навички роботи з нормативно-правовими актами.

Широко практикується проведення правового інформування. Щомісячно на зборах „юридичної клініки“ студенти інформують присутніх про щойно прийняті нормативно-правові акти та зміни в чинному законодавстві з найбільш актуальних, соціально-значимих питань та значення і наслідки їх прийняття.

Така практика дозволяє бути в курсі змін що відбуваються в законодавстві України і застосовувати в практичній діяльності чинні нормативні акти, сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу та проведенні його аналізу. Крім цього силами студентів „юридичної клініки“ на історичному факультеті випускається стінна газета „Правознавець“ для інформування студентів та викладачів.

Основні завдання, що виконує „юридична клініка“ це: надання студентам „юридичної клініки“ можливості набуття навичок надання юридичної допомоги; створення місць дня проходження студентами навчальної практики; надання громадянам соціально-вразливих верств населення суспільства безоплатної

юридичної допомоги; проведення заходів з правової освіти населення; забезпечення можливості спілкування студентів під час навчального процесу з фахівцями-практиками судових і правоохоронних органів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування з питань їх діяльності; створення ефективного механізму обміну інформацією між населенням, засобами масової інформації та юридичною клінікою, що дозволить оперативно реагувати на практичні потреби громадян.

У своїй діяльності „юридична клініка” керується законодавством України, Типовим Положенням про юридичну клініку вищого навчального закладу України (наказ МОН України № 592 від 03.08.2006 р.) Статутом вищого навчального закладу, Положенням про неї та іншими нормативними документами юридичної клініки.

До складу „юридичної клініки” входять: директор юридичної клініки, помічник директора юридичної клініки, керівники секцій юридичної клініки, студенти юридичної клініки.

Директор юридичної клініки обирається з числа найбільш підготовлених студентів -членів юридичної клініки, повинен відповідати вищезазначеним вимогам і має наступні функції: спрямовує роботу юридичної клініки; представляє юридичну клініку у відносинах з органами державної влади і місцевого самоврядування, підприємствами, організаціями, установами та громадськістю; здійснює контроль за роботою юридичної клініки; затверджує Правила прийому громадян; делегує, в разі необхідності, частину своїх обов'язків працівникам юридичної клініки; дає доручення, які пов'язані із роботою юридичної клініки; контролює висвітлення діяльності клініки у засобах масової інформації, видання навчальних та допоміжних матеріалів.

Помічник керівника юридичної клініки координує діяльність юридичної клініки і призначається за пропозицією керівника юридичної клініки.

Функції помічника керівника юридичної клініки:

- 1) організація, ведення і контроль діловодства юридичної клініки;
- 2) участь у підготовці і проведенні заходів юридичної клініки;
- 3) налагодження якісного обміну інформацією між учасниками юридичної клініки;
- 4) виконання інших функцій.

Керівники секцій юридичної клініки організують навчальний процес юридичної клініки і залучаються до роботи за поданням керівника юридичної клініки.

Керівником секції може бути студент найбільш підготовлений до ведення консультативної роботи.

Функції керівника секції юридичної клініки:

- 1) організація роботи секції та контроль за її діяльністю;
- 2) виконання інших функцій.

В роботі зі студентами використовується і метод творчих завдань. Як приклади таких завдань можна навести складання правового документу (листа, позовної заяви, скарги); підготовка виступу (на зборах товариства, в судових дебатах і т.п.); виконання ролей в імітаційних іграх; обговорення дискусійних питань. Такі творчі завдання, особливо ті, що моделюють майбутню професійну діяльність, надають зміст практичному навчанню, мотивують студентів.

Практика роботи „юридичної клініки” показує, що при розробці навчальних модулів, з метою наближення студентів до реального середовища та опрацювання ними різних професійних навичок слід враховувати, щоб вони були максимально наближені до реальної дійсності та щоб з одного навчального модуля випливала ціла низка проблемних завдань, вирішення яких студентами формувала б в них різноманітні професійні навички.

Однією з форм роботи з членами „юридичної клініки” є залучення їх до соціальних проєктів.

Вони можуть реалізовуватися в рамках ВНЗ, населеного пункту, регіону, країни, а також можуть бути міжнародними. До них можна віднести створення і забезпечення діяльності „юридичних клінік”, громадських приймалень, відкриття засобів масової інформації правового напрямку, або рубрик правового напрямку в ЗМІ та забезпечення їх інформацією з правової проблематики та інше.

В рамках соціальних проєктів починаючи юристи займаються практичною діяльністю, яка приносить реальний соціальний ефект. Робота в соціальних проєктах дозволяє студенту застосовувати на практиці отримані ним знання і навички, удосконалювати їх та набувати нові, заглиблюватися в реальні суспільні відносини, бачити і оцінювати практичний результат своїх дій, набувати досвід участі у вирішенні суспільних справ.

Найбільш ефективним в соціальному і освітньому плані є надання правової допомоги малозабезпеченим та іншим соціально вразливим верствам населення. Працюючи в цьому проєкті, студент має можливість: оцінити законодавчу базу, яка нині регулює захист цих категорій громадян; вивчати роботу органів правосуддя та інших державних органів, які застосовують чинне законодавство в цій сфері, давати оцінку стосункам між юристами, які працюють в різних сферах юридичної діяльності та дотримання ними професійної етики; оцінювати свою підготовленість до роботи в сучасних умовах.

Робота в цьому проєкті дає можливість набути професійні навички комунікації, професійної етики, опитування, аналізу життєвих ситуацій та визначення в них правових проблем, консультування, ведення дискусій, представництва інтересів громадян в державних органах та судах, альтернативного вирішення спорів, ведення переговорів, юридичної техніки та інше.

Досить ефективним засобом в набутті студентами професійних навичок є участь студентів в підготовці публікацій з правової проблематики в своїй студентській пресі та інших ЗМІ.

В цьому плані студенти готували відповіді на звернення до клініки та в пресу громадян, консультації та інформацію з приводу новел нового законодавства, писали статті в університетську газету.

Ще одним із соціальних проєктів є участь студентів в правовому навчанні населення. Так члени „юридичної клініки” тісно співпрацюють з управлінням юстиції Житомирської обласної державної адміністрації. Є членами громадської ради, беруть участь в заходах, що проводить управління юстиції. Зокрема було проведено анкетування учнів загальноосвітніх шкіл м. Житомира на тему „Чи знаєте ви свої права”.

Своєрідним соціальним проєктом була участь студентів в прийомах громадян, що здійснювало керівництво УМВС України в Житомирській області. Це дало змогу краще зрозуміти роботу правоохоронних органів ті проблеми що ними вирішуються.

Одним із напрямків роботи „юридичної клініки” є участь студентів в роботі конференцій, круглих столів, дискусіях дебатах, різних конкурсах. Так щорічно спільно з управлінням юстиції проводиться круглий стіл з приводу Дня прав людини, проведена конференція щодо проблем боротьби з корупцією в Україні та прийняття нового антикорупційного законодавства. Команда студентів „юридичної клініки” постійно бере участь в міжвузівському правовому брейн-рингу, що проводиться управлінням юстиції, де посідає як правило перше місце. В роботі з студентами щорічно проводиться конкурс на кращого консультанта, переможці якого відмічаються керівництвом університету та факультету.

Все це дає змогу покращити якість знань та професійну підготовку студентів.

Цікавою формою роботи є рольові ігри. Мета рольової гри - набути досвіду дій шляхом гри, допомогти навчитися через досвід та почуття. Рольова гра може також використовуватися для отримання конкретних навичок. Інколи присутні можуть розігрувати ситуації, до яких вони вже потрапляли.

У ході рольової гри учасники розвивають навички професійної етики, критичного мислення, комунікативні навички, навички вирішення правових проблем, відпрацьовують різні варіанти поведінки в проблемних ситуаціях, виховують розуміння

позицій інших людей, співчуття до них.

Навчання через рольову гру істотно відрізняється від викладання предметів матеріального права і теорії права. Тут немає єдиної правильної відповіді, чи єдиного підходу. Кожен студент вирішуючи поставлені завдання, діє у властивій йому манері з врахуванням його досвіду.

Рольові ігри за своєю ефективністю є одним із основних прийомів на інтерактивних заняттях. Вони дають можливість розіграти правову ситуацію по ролях, та в процесі гри набути певних практичних (професійних) навичок. При цьому може відпрацьовуватись якась конкретна навичка або ціла група навичок.

Для відпрацювання конкретної навички, а також цілої групи навичок спеціально розробляється фабула, яка являє собою короткий опис ситуації, що повідомляється всім учасникам, визначаються їх ролі та конфіденційна інформація для них, складаються завдання для учасників і спостерігачів, інструкції для активних учасників гри, підбираються нормативні матеріали, визначається час для проведення гри, готуються питання для отримання зворотного зв'язку.

Так проводилися рольові ігри, щодо надання консультацій з окремих юридичних питань де студенти виконували роль відвідувача, консультанта, імітували процедуру звернення до суду з позовною заявою, та оскарження дій посадової особи установи.

Після проведення рольової гри проводиться „зворотній зв'язок„, це завершальна частина заняття (*підведення підсумків, аналіз, самооцінка і коментування дій учасників*)

Метою її є те, щоб учасник, дії якого обговорюються, не просто усвідомив, що зроблено, але ще раз внутрішньо пережив ситуацію і сформував новий зразок поведінки : "Тепер я б діяв так..."

Перед проведенням цієї частини викладач інформує групу про те, що, вислуховуючи думки про проведену роботу, група і окремі її члени повинні сприймати оцінки не як критику, а як допомогу і на наступних етапах по можливості використовувати отримані поради.

Таке застереження важливе тому, що, на жаль, суб'єкти обговорення не завжди бувають готовими схвально сприйняти коментування колег, викладача, запрошеного спеціаліста, і тоді цей коментар не досягає мети. В разі відсутності такого застереження суб'єкт обговорення може замкнутися, і при повторній вправі знову припуститься аналогічних помилок. В такому разі обговорення не досягне мети.

При підведенні підсумків роль виступаючих повинна зводитися не тільки до того, щоб продемонструвати неточності, помилки, промахи та шляхи їх усунення й виправлення, але виступаючі повинні звертати увагу і на вдалі дії учасників. При цьому важливо проаналізувати ці успішні кроки, вказати на їх позитивні наслідки, на можливість застосування їх в аналогічних ситуаціях в реальному житті.

Обговорюючи дії своїх колег слід дотримуватися таких рекомендацій:

1. дайте можливість учаснику, дії якого обговорюються, висловитися першим і оцінити себе самому;
2. поставтесь з повагою до всього, що робить ваш колега;
3. знайдіть успіхи в діях колеги і повідомте йому про досягнуте;
4. схваліть творчий підхід, самостійні винаходи, несподівані ходи;
5. не забувайте, що єдино вірного рішення, підходу, поведінки немає, що можливі і інші варіанти;
6. висловлюйтесь коротко і точно;
7. критикуючи, обмежтеся двома-трьма темами.

Для поглиблення знань студентів в області права, більш якісного здійснення консультування періодично проводяться зустрічі з практичними працівниками правоохоронних органів. Так проводилися зустрічі з працівниками міліції, прокуратури, нотаріусами, управління захисту прав споживачів, управління юстиції, представниками правозахисних організацій. З метою ознайомлення з роботою Державного департаменту України з питань виконання покарань була проведена екскурсія в Житомирську установу виконання покарань № 8.

Корисність запрошення спеціалістів очевидна. Адже хто краще може прокоментувати ситуацію, практичні дії починаючого фахівця, поділитися досвідом вирішення певних проблем, як не людина, яка має набутий досвід в сфері, що впливає із теми занять. Співпраця між студентами і спеціалістами сприяє кращому розумінню навчального предмету, забезпечує ефективнішу роботу з нормативними матеріалами, а також розуміння того, яку роль у суспільстві відіграє запрошений спеціаліст.

Значна частина діяльності юридичної клініки історичного факультету припадає на проведення консультативної роботи. З цією метою розроблений щомісячний графік чергування студентів, яке здійснюється з 14 годин кожен вівторок, середу та четвер в спеціальному приміщенні, що виділено та обладнано завдяки сприянню адміністрації університету.

За час існування юридичної клініки щорічно студентами надавалося до 70 консультацій студентам та викладачам університету та пересічним громадянам. Причому здійснювалася не тільки консультативна але і практична допомога в складанні звернень скарг та позовних заяв.

Більшість звернень в юридичну клініку це питання трудового, цивільного та житлового права. Чимала їх частина стосується повсякденного студентського життя - проживання в гуртожитку, навчального процесу, послідууючо- го працевлаштування. Як позитив слід відмітити звертання в юридичну клініку і пересічних громадян. Це безумовно сприяє авторитету навчального закладу та спеціалістів, яких він готує.

